

Damir Josipovič¹

Porabski Prekmurci in meje Prekmurja

POVZETEK

Trianonska pogodba je leta 1920 mejo med novoustanovljeno Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in Madžarsko postavila na netipično, nizko razvodje med Rabo in Veliko Krko ter tako oddelila devet naselij sklenjenega prekmursko govorečega območja ob Rabi od preostanka Prekmurja. Pogodba ni prepričljivo utemeljila izbora takšne razmejitve, ki danes predstavlja mejo med Slovenijo in Madžarsko. Severno od te meje je v času po razmejitvi na strnjenem ozemlju prebivalo kakih 7.000 prebivalcev, ki so v vsakodnevni govorici uporabljali porabsko oz. severnogoričko prekmursko narečje. Poslej se je število govorcev porabskega narečja prekmurščine v Porabju sistematično zmanjševalo, kar potrjuje tudi zadnji madžarski popis prebivalstva iz leta 2011, ki jih je naštel okrog 1000. Pri tem ostaja število samoopredeljenih kot Slovenci v zadnjem desetletju stabilno in znatno višje od samega števila govorcev. Na zmanjševanje rabe porabske prekmurščine in slovenščine niso vplivali le spremenjeni družbeni odnosi z omejenimi možnostmi gospodarske aktivnosti, temveč predvsem izseljevanje, nizka rodnost, in depopulacija.

Ključne besede: Porabje, porabščina, popis prebivalstva, demografija, slovensko-madžarska meja, Trianonska pogodba, Prekmurje.

Prekmurje Slovenes in the Hungarian Rába region and the boundaries of Prekmurje

ABSTRACT

The Trianon Treaty from 1920 decisively influenced the shaping of Slovenian (then the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes) – Hungarian border by posing the boundary onto the low, untypical watershed between the rivers of Raba and the Great Krka. Thus it curtailed the homogeneous Prekmurian speaking area of nine settlements against the Raba River. The treaty failed to convincingly justify the factors applied for delineation. North of this boundary remained some 7000 inhabitants who used the regional variation of the Prekmurian vernacular. Thenceforth the number of “Rába dialect” speakers systematically contracted to plummet to around 1000 as it was confirmed by the last population census from 2011. As a contrast, the number of self-declared Slovenes remained stable in the last decade and considerably higher compared to the number of the Slovene speakers itself. Beside the changed social relations with scarce possibilities of economic activity, the main factors reducing the numbers of Prekmurian and Slovene speakers were utmost emigration, low fertility, and depopulation.

Key words: Porabje (Rába region), north-eastern (Pannonian) Slovenian dialects, population census, demography, Slovenian-Hungarian boundary, Trianon Treaty, Prekmurje (Trans-Mura region).

¹ Višji znanstveni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
e-mail: damir.josipovic@gueast.arnes.si.

1. Uvod

Slovenska raziskovalna sfera se je zelo redko ukvarjala s problemom Prekmurcev v Porabju. Pogosto govorimo o Porabskih Slovencih, ali Slovencih v Porabju, malo pa je splošnega zavedanja o tem, da je Porabje tisti del Prekmurja, ki je po I. sv. vojni ostal na Madžarskem. Trianonska pogodba je leta 1920 mejo med novoustanovljeno Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in Madžarsko postavila na netipično, nizko razvodje med Rabo in Veliko Krko ter tako oddelila devet naselij sklenjenega prekmursko govorečega območja ob Rabi od preostanka Prekmurja. Pogodba ni prepričljivo utemeljila izbora takšne razmejitve, ki danes predstavlja mejo med Slovenijo in Madžarsko. Severno od te meje je v času po razmejitvi na strnjemem ozemlju prebivalo kakih 7.000 prebivalcev, ki so v vsakodnevni govorici uporabljali porabsko oz. severnogoričko prekmursko narečje. Čeprav Maučec in Novak navajata oceno 10.000, ki pa se najbrž nanaša tudi na avstrijski del Porabja (Maučec in Novak, 1945), je ta ocena previsoka, saj je vseh petnajst naselij (vključno s Trouščem, Čretnikom in Rabsko Kolonijo) skupaj obsegalo 11.687 prebivalcev, vendski materni jezik pa je eksplicitno navedlo 5018 prebivalcev. Izmed 8435 prebivalcev ožjega »vendskega« Porabja vključno z Monoštrom, Žido, Farkašovci, Trouščem in Slovensko vesjo, pa je vendski materni jezik navedlo 5015 oseb ali 59,5 % prebivalcev (vir: Ogrski popis 1900). Poslej se je število govorcev porabskega narečja prekmurščine v Porabju sistematično zmanjševalo, kar potrjuje tudi zadnji madžarski popis prebivalstva iz leta 2011, ki jih je naštel dobrih 1000.

2. Upravna ureditev prekmurskega Porabja

Madžarska upravna reorganizacija po letu 1900 je z združevanjem naselij, njihovim oddeljevanjem in pripajanjem k večjim naseljem povzročila statistično redukcijo z devetih slovenskih vasi in mestom Monošter na le šest naselij. Spremembe so bile naslednje: naselji Ritkarovci (Ritkaháza) in Verice (Permise) sta bili združeni in prozaično preimenovani v Kétvölgy (i.e. Dve dolini).² Vas Otkovci (Balázsfalu kasneje Újbalázsfalva) je bila priključena Števanovcem (Istvánfalu, kasneje Apátistvánfalva) in postala njihov zaselek. Mesto Monošter je izjemno zraslo. Vanj so bile vključene Slovenska ves (Tótfalu, kasneje Rábatótfalu), Žida (Zsidó, kasneje Zsida, vključno z Zsidahegy), Farkašovci (Farkasfa) in Troušče (Rábakethely) od tradicionalnih porabskih naselbin. Poleg tega so bili vključeni še kraji severno od Rabe (Rábafüzes in Jakabháza) ter Máriaújfalu (Marijina nova vas), naselje vzhodno od Monoštra, ki je bilo umetno sestavljeno iz vasi Kisfalud (kasneje Rábakisfalud) in Talapatka vzhodno od sotočja Števanovskega potoka in Rabe. Šlo je za povsem umetno spajanje naselij, brez vsake prostorske logike s temeljnim namenom povečati uradno število prebivalcev Monoštra. S statistično reorganizacijo se je mesto »povečalo« na 9043 prebivalcev leta 2001 (vir: Popis 2001). Danes ima mesto le še 8678 ljudi, kar gre največ na račun praznjenja mestnega podeželja, ne pa toliko številčnega nazadovanja samega urbanega prebivalstva (vir: Popis 2011). Za primerjavo omenimo, da je imel Monošter leta 1869 le 938 prebivalcev (oziroma 4384 v današnjem prostorskem obsegu). Prebivalstvo je ob zgodnji urbanizaciji do leta 1900 naraslo na 2062. Če k takratnemu številu prištejemo vsa kasneje pridružena zgoraj našeta naselja, dobimo 6869 prebivalcev. To pomeni, da je celotno mestno območje kljub industrializaciji v 100 letih pridobilo le 2000 prebivalcev

² O tej združitvi glej v Kovács, 2011.

in da prebivalstvo mestnega jedra Monoštra ne dosega niti 5000 prebivalcev.

Ali je bil ta administrativni manever uperjen zgolj v to, da statistično prikažejo Monošter kot večje mesto od dejanske sklenjeno poseljene površine, na tem mestu ne moremo enoznačno odgovoriti. Vendar pa nam prostorski vpogled pokaže, da je bil ta administrativni »gerrymandering« vse prej kot zraščanje ali »naravno« pripajanje naselij zaradi urbanizacije ali »organske rasti« mesta. Povprečno informirani ali docela neinformirani popotnik ali pešec (po Selwyn, 2012), ki sicer predstavlja veliko večino prebivalstva, bo opazil, da so vsa priključena naselja še vedno geografsko zaključene in posebne ločene enote. Najbolj oddaljen »novi mestni predel« mesta Monošter – to so Farkašovci – ostaja več kilometrov prostorsko umaknjen v z gozdom obdano dolino, in ohranja docela ruralni značaj. Kakorkoli obrnemo, ekspliciten prostor uradno priznane slovenske manjšine je tako še dodatno skrčen. Po združitvi naselij ostaja še šest občin (Gornji Senik, Dolnji Senik, Kétvölgy »Dve dolini«, Števanovci, Andovci, Sakalovci) v skupni izmeri 75,03 km² s pomembnim deležem slovensko opredeljenih. Še v začetku 20. stoletja je območje s pomembnim deležem slovensko opredeljenega prebivalstva obsegalo 208,70 km² (Slika 1).

Seveda ne moremo reči, da je Madžarska statistično združevanje naselij storila z enoznačnim namenom reducirati prostor manjšine, vendar so se v perspektivi taki ukrepi pokazali kot dodaten pritisk na lokalno prebivalstvo, ki s tem izgublja motivacijo za odprto izražanje in enoznačno etnično opredeljevanje.

Slika 1. Naselja Porabskih Prekmurcev in administrativni »gerrymandering«.

Če primerjamo procese združevanja naselij na madžarski strani, s tistimi na slovenski, ugotovimo, da je v Prekmurju po letu 1918 prišlo le do ene same združitve naselij. Šlo je za združitev Malih in Velikih Dolenc³ na Goričkem v enotno statistično naselje Dolenci. Pa še v tem primeru je združitev opravila madžarska okupacijska oblast

³ Takrat so bili Dolenci poimenovani še kot Dolinci, oz. Kissdolincz in Nagydolincz (vir: Ogrski popis 1900).

leta 1941. Seveda v tem primeru ne gre za spremembe v urbani strukturi (kot v primeru Monoštra), temveč za združitev bližnjih ruralnih območij oz. zaselkov. V tem primeru tudi ni prišlo do statističnih sprememb etnične strukture. Po ogrskem popisu iz leta 1900 so imeli Mali Dolenci 127 prebivalcev, od katerih jih je 126 navedlo vendski oziroma prekmurski materni jezik. Veliki Dolenci pa so imeli 418 prebivalcev, od katerih je prekmurski materni jezik navedel 401 prebivalec. Skupno sta torej naselji obsegali 545 ljudi, od katerih je madžarski materni jezik navedlo 12, nemški 6 in prekmurski 527 ljudi (vir: Ogrski popis 1900). Med prebivalstvom sta bila tudi dva madžarska orožnika (t.i. csendőr). Leta 1941 ob začetku madžarske okupacije je struktura po maternem jeziku ostala približno enaka (prim. Kocsis, 2005).

3. Popis prebivalstva na Madžarskem 2011 in problem štetij prebivalstva

Štetja prebivalstva ali popisi so vse od uvedbe modernih popisov sredi 19. stoletja veljali za oster politični kamen spotike. Osrednjim oblastem večnacionalnih držav so omogočali lažje izvajanje oblasti nad prebivalstvom, ki je nominalno govorilo enak jezik uradni večini. Na območjih, kjer pa so vzporedno ali docela neodvisno obstajale še kake druge jezikovne prakse, so se oblikovala gibanja za »ohranitev jezikovne posebnosti«. V veliki meri so prav avstrijski in ogrski popisi v drugi polovici 19. stoletja uveljavili in vzdrževali kasnejše etnične meje.

V Porabju je bilo težko spremljati število prebivalcev, ki bi se opredeljevali regionalno specifično. Šlo je za ogrski del Dvojne monarhije, in Vendi, kakor so takrat imenovali Prekmurce, so bili do leta 1910 kot popisna kategorija povsem spregledani. To ni bilo presenetljivo, saj se je vendstvo nanašalo izključno na Prekmurje s Porabjem, čemur so bile posvečene tudi posebne bolj ali manj (ne)utemeljene teorije⁴. V Prekmurju in Porabju je največkrat šlo za jezikovne specifike, kjer so prebivalci navajali materni jezik, ki ni bil madžarski, s tem pa so »ogrožali«⁴ tedanjo idejo Lajosa Kossutha o enotnem madžarskem narodu. Kakorkoli že, ogrski popisi so z izjemo popisa iz leta 1890, Vende izpuščali iz popisov, so pa v opombah navajali, kdo predstavlja skupino prebivalstva v rubriki »ostali«. Prav na osnovi tega podatka je mogoča rekonstrukcija števila prebivalstva z »vendskim«⁴ jezikom. Ne glede na to, da so popisi izpuščali sistematično navajanje Vendov (Prekmurcev), so bila osnovna prostorska razmerja popisa iz leta 1890 že zakoličena. O tem se lahko prepričamo iz Preglednice 1.

⁴ Npr. venska teorija, po kateri so bili Vendi potomci Vandalov in jih niso prištevali k ostalim, zlasti Južnim Slovanom in Slovencem. Po drugi teoriji so Prekmurci keltskega porekla, ki govorijo svoj jezik, podoben slovenskemu, vendar pa niso Slovenci. Inačič in izvedb utemeljevanja etnične razlike je bilo še precej (Munda Hirnök, 2001; Papić, 2006).

Preglednica 1. Prebivalstvo po maternem jeziku iz ogrskih popisov 1890–1920 (vir: Maučec, Novak 1945; Ogrski popis 1900).

	1890		1900		1910		1920		madžarski	nemški	SKUPAJ		
	vendški	nemški	vendški	nemški	vendški	nemški	vendški	nemški					
Dolnji Senik	444	164	425	264	723	435	270	4	709	423	273	8	704
Gornji Senik	1217	46	1340	42	1398	1345	35	21	1401	1311	31	16	1358
Števanovi	528	4	546	2	596	532	3	9	544	501	1	34	536
Otkovi	276	2	281	8	302	292	3	4	299	263	1	26	290
ŠTEVANOVI	804	6	827	10	898	824	6	13	843	764	2	60	826
Sakalovci	599	11	610	22	680	572	13	4	590	543	9	11	563
Andovci	330	8	340	6	364	342	5	6	353	311	5	21	337
Ritkarovci	164	39	216	11	210	193	41	9	243	163	36	25	224
Verice	205	1	207	1	221	211	2	3	216	202	2	13	217
DVE DOLINI	369	40	423	12	431	404	43	12	459	365	38	38	441
Slovenska ves	684	37	726	14	870	994	31	3	1028	973	16	24	1013
Monošter	85	639	723	577	1400	2043	101	653	1711	2465	63	703	1710
Farkašovci	42	35	440	9	519	570	53	31	421	505	43	30	453
Žida	12	86	175	11	84	458	23	81	165	269	19	79	183
Čretnik				3	0	986	989						
Kisfalud				0	6	218	224						
Talapatka				0	0	306	306						
MARIJINA NOVA VAS				0	6	524	530						
Troušče				10	0	630	640						
Vogrška ves				0	0	578	578						

Glede na to, da imamo na voljo dovolj kvalitetne podatke popisa iz leta 1900, se lahko lotimo tudi ocene stopnje germanizacije v delu, ki je s trianonsko pogodbo leta 1920 prešel pod Republiko Avstrijo. Če v grobem razdelimo Slovensko Porabje na gradiščanski in na madžarski del, ugotovimo, da je po letu 1900 jezikovna germanizacija mnogo močnejše napredovala kakor madžarizacija. Še do 17. stoletja docela prekmurske (vendske) vasi, so konec 18. in v prvi polovici 19. stoletja počasi pričele izgubljati slovanski jezikovni značaj in prevzemati nemščino na zahodu in madžarščino na vzhodu. Korabinszky denimo še leta 1804 objavi zemljevid, kjer Vendi segajo tudi na današnjem Gradiščanskem do reke Rabe. Čeprav Kocsis citira isti vir, pa je sam mnenja, da je že do konca 15. stoletja (torej pred naselitvijo čakavskih in kajkavskih Hrvatov leta 1515 iz tedanje Turške Hrvaške oz. današnje Bosne med rekama Una in Vrbas) prišlo do germanizacije ali kolonizacije robnih obmejnih vasi okrog Kalcha/Kalha, ki se je na ogrski strani meje nadaljevala proti jugu do Gerlinec, ne pa tudi naselij okoli Tauke, Velike vasi, Griča in Straže (Kocsis 2005a; 2005b).

Ko rekonstruiramo razprostranjenost prebivalstva z vendskim maternim jezikom, lahko ugotovimo, da se je njihovo število do leta 1900 zmanjšalo na vsega 178 (vir: ogrski popis 1900). Sem smo šteli območje na desnem bregu Rabe s 14 vasmimi. Če pa upoštevamo vse prebivalce z vendskim maternim jezikom na območju monoštrskega okrožja (torej pet vasi na levem bregu Rabe in dodatnih 14 vasi v porečju Labnice), ki je bilo leta 1920 priključeno Avstriji, pa je tam po popisu prebivalstva iz leta 1900 živelo 329 oseb z vendskim maternim jezikom, kar predstavlja 6,15 % prebivalstva z vendskim maternim jezikom v monoštrskem okrožju (vir: ogrski popis 1900). Največ jih je bilo v Ženavcih (58), sledijo Stankovci (46), Sv. Martin (32), Tauka (21), Dobra (15), Velika ves (10), itd. (Preglednica 2).

Preglednica 2. Število oseb z vendskim maternim jezikom na območju monoštrskega okrožja, ki je bilo priključeno k Avstriji oziroma h Gradiščanski (vir: Ogrski popis 1900).

	1900	Delež 1900
Ženavci	58	17,6%
Stankovci	46	14,0%
Sv. Martin	32	9,7%
Tauka	21	6,4%
Dobra	15	4,6%
Velika ves	10	3,0%
Ostale vasi	147	44,7%
SKUPAJ	329	100,0%

Masovno izseljevanje pred in po Prvi svetovni vojni je močno zaznamovalo celoten prekmurski prostor. Če je bilo še po popisu 1920 nemogoče ugotavljati območje izseljevanja Prekmurcev, se je to po razpadu Ogrske in vzpostavitvi Kraljevine SHS spremenilo. Izseljenci z vendskim maternim jezikom iz novih držav so bili dejansko Prekmurci ali Porabci.

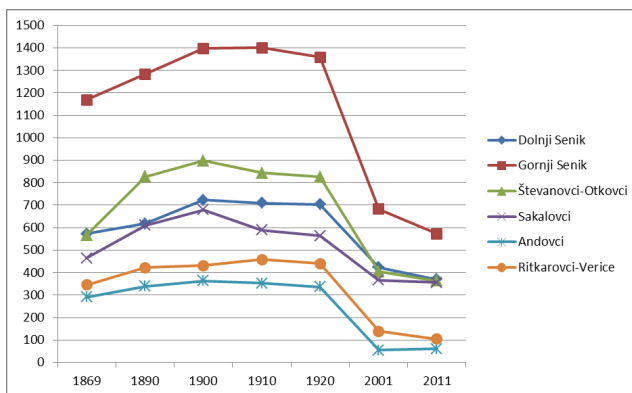
Intenzivnost emigracije lahko spremljamo preko podatkov iz ključnih ciljnih držav za emigrante. Ena takih so bile Združene države Amerike, ki so vzpostavile natančno statistiko selitev (Preglednica 3). Iz preglednice je razvidno, da je bilo pri izseljevanju

bistveno bolj na udaru Porabje v primerjavi s prav tako močnim izseljevanjem iz Prekmurja. Kljub približno 7-odstotnemu deležu med prekmursko govorečimi so predstavljali kar 21 % vseh emigrantov. Še huje je bilo v avstrijskem delu Porabja (Gradiščansko), od koder se je izselila kar tretjina prebivalstva z vendskim maternim jezikom (116 od 350). Porabje (6,2 % izseljenih od vseh prebivalcev) je doletelo kar štirikrat večje izseljevanje kot preostanek Prekmurja (1,5 % izseljenih od vseh prebivalcev), skupno pa je celotno (avstrijsko in madžarsko) Porabje z emigracijo v ZDA takrat izgubilo kar 7,4 % »vendskega« prebivalstva (Preglednica 3).

Preglednica 3. Popisi v ZDA in vendski (prekmurski) jezik
(vir: Bernat in Moll, 2011).

Območje rojstva	1920	1930	Delež izseljenih po območjih	približno število prebivalstva	približen delež prebivalstva
Prekmurci Ogrska SKUPAJ	1615	2027	100,0%	102.000	100,0%
Jugoslavija (Prekmurje)	np	1372	67,7%	93.000	91,2%
Madžarska (Porabje)	np	431	21,3%	7000	6,9%
Avstrija (Gradiščansko)	np	116	5,7%	350	0,3%
Drugo	np	108	5,3%		

Seveda se je odtlej veliko spremenilo. Svetovna gospodarska kriza med obema svetovnjima vojnoma, vzpostavitev in razkroj sovjetskega bloka ter zadnja gospodarska in družbena kriza. Vse to ni ostalo brez posledic. Število prebivalcev na območju današnjih šestih statistično samostojnih naselij se je v enem stoletju več kot prepolovilo. Gostota prebivalstva je s 63,4 (1900) upadla na 25,8 (2011) prebivalcev na kvadratni kilometer. Že tako ne prav gosto poseljeno območje je postalo dobesedno redko poseljeno, zaraščeno območje. Vsa naselja so se izjemno demografsko skrčila (Slika 2).

Slika 2. Gibanje števila prebivalcev v izbranih popisnih letih v šestih naseljih Porabja (vir: ogrski in madžarski popisi prebivalstva).

Sodeč po zadnjih podatkih popisa prebivalstva na Madžarskem iz leta 2011 danes ni več nobenega statističnega naselja v Porabju, ki bi imelo absolutno večino govorcev slovenščine (oziroma porabske prekmurščine). »Onemevanje« oziroma afazija porabske prekmurščine se ne kaže le v vsakdanjem življenju, kjer vse bolj prevladuje standardna madžarščina, temveč se potemtakem kaže tudi v popisnih opredelitvah prebivalstva. Slovenščino kot materni jezik je na zadnjem popisu eksplicitno navedlo 1392 ljudi v

celotni Železni županiji.

3.1. Slovenci po „kulturi“ – konstrukt madžarske statistike

Konstrukcija »narodnosti« madžarske popisne metodologije je bila leta 2001 izpeljana na osnovi osebne afinitete, maternega jezika in govorjenega jezika v družini, med sorodniki in s prijatelji. Ker je šlo za zelo spolzko področje, so jo v popisni metodologiji ob izvedbi popisa 2011 prilagodili in opustili vprašanje afinitete oz. simpatizerstva z določeno etničnostjo. Statistična definicija za vključitev slovenske narodnosti tako zajema vsaj eno »slovensko« rubriko s področja popisnih vprašanj o maternem jeziku, jeziku govorjenem v družini, ali s prijatelji. Tako prihaja do multiplih odgovorov ter do hkratnega zavračanja odgovorov na občutljiva vprašanja o etnični pripadnosti. Zato so tudi analize toliko bolj zahtevne, saj ne omogočajo enostavnih interpretacij. Podrobni podatki madžarske statistike tudi ne omogočajo več primerjalnih analiz za nazaj. Lahko pa opazimo trend povečevanja števila slovenske »narodnosti«, obenem pa izrazit upad slovenskega »maternega jezika« (Preglednici 4 in 5).

Preglednica 4. Število prebivalstva z vsaj enim »slovenskim« odgovorom na etnična oz. jezikovna vprašanja (vir: Népszámlálás 2011).

	Statistično določeni za »slovensko narodnost«	Delež od vseh odgovorov	Delež od vsega prebivalstva
Dolnji Selnik	65	13,60%	17,62%
Števanovci-Otkovci	236	39,40%	64,84%
Gornji Selnik	417	45,93%	72,90%
Ritkarovci-Verice "Dve dolini"	75	41,67%	71,43%
Andovci	29	31,87%	47,54%
Sakalovci	148	30,02%	41,57%

Popis iz 2011 je naštel skupno 1894 Slovencev po »narodnosti« v Železni županiji. Od tega jih je bilo 1656 v okrožju Monošter (v samem mestu 639, od tega večina v Slovenski vesi), 130 pa v Sombotelju. Če gledamo le območje šestih naselij, je le še 970 oseb prišteto k Slovincem. Obenem pa lahko zabeležimo tudi skromno izseljevanje v Slovenijo. Do leta 1991 je bilo z Madžarske preseljenih 182 oseb, od tega 22% s slovenskim maternim jezikom, 74% z madžarskim ter 4% ostalih (vir: slovenski popis 1991).

Preglednica 5. Slovenci po narodnosti in maternem jeziku v Železni županiji (vir: Népszámlálás 2011).

	1890	1900	1910	1920	2011	
Skupaj prebivalcev v 6 naseljih	4101	4494	4355	4229	1827	
Materni jezik (6 naselij)	3763	4045	3923	3717	970	
Delež	91,8%	90,0%	90,1%	87,9%	53,1%	
	1930	1970	1980	1990	2001	2011
Materni jezik (Železna županija)	4.742	2.933	2.764	2.252	1.762	1.392
Narodnost (Železna županija)			1.565	1.633	1.693	1.741

Kljub velikemu zmanjševanju števila govorcev porabske prekmurščine v zadnjih tridesetih letih je število »narodnostno« opredeljenih kot Slovenci celo rahlo naraslo s 1565 leta 1980 na 1741 v Železni županiji leta 2011. Pri tem moramo upoštevati, da je madžarski popis dovoljeval tudi večkratne odgovore na določena vprašanja o jeziku in narodnosti, kar analize dodatno zaplete. Zgodovinsko beležimo tudi nejasno razmerje do Gradiščanskih Hrvatov. Nekateri zemljevidi prikazujejo razprostranjenost Vendov oz. Prekmurcev daleč proti severu med Güssingom in Oberwartom na osrednjem Gradiščanskem, nekateri pa kar vse Gradiščanske Hrvate prištevajo k Vendom.

4. Trianonska pogodba in razmejitve po njej

Trianonska pogodba iz 1920 ni povsem jasno definirala meje med Madžarsko in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev v Prekmurju.⁵ Vsebovala je določilo, po katerem je bilo treba dokončno razmejitve opraviti na terenu. Še več, predsedujoči konference Clemenceau (rojen v francoski provinci Vendée (sic!)) je izdal navodilo, po katerem je dovolil tudi večje odstopanje pri delimitaciji, če bi določilo pogodbe izrazilo nasprotovalo oz. močno odstopalo od razmer na terenu. Neposredne učinke in vpliv na dokončno določitev meje sta imela Fran Kovačič in Matija Slavič ter tudi slovenski delegat na konferenci Ivan Žolger ob naklonjenosti ameriškega generala Johnsona. Slednji je tudi pripravil prvo različico dokončnega poteka meje na terenu.

Pri razmejitvi so upoštevali načelo razvodnice med Rabo in Muro na gornjem Goričkem, to pa je tudi vse, kar je Pogodba v svojem osnovnem besedilu predvidevala. Treba je namreč poudariti, da je jugoslovanska stran sprva pripravila predlog take razmejitve, ki bi v novo Kraljevino SHS vključil tudi Porabje in Gradiščansko kot slovanski most do Češko-Slovaške, a je od predloga odstopila v dobro priključitve večjega dela prekmurskega Pomurja. Madžarska stran je prišla z izdelanim načrtom kasneje, že po podpisu pogodbe. Njen vpliv je kljub statusu poraženke povzročil, da so vnesli med pogajalce nekakšno nezaupanje in dvome o etničnosti Prekmurcev. Namreč z vključitvijo Sándorja Mikole, rojenega v Püconcih, in slavista Jánosa Melicha so zagovarjali tezo o Prekmurcih kot Vendih – potomcih Vandalov. V luči zgoraj povedanega ne čudi, da so o Prekmurju in Prekmurcih na konferenci razpravljali kot o Slovanih. To z drugimi besedami pomeni, da zanje niso uporabili enake kriterije za določitev meje. Da je končna inačica predloga mejnega poteka postala enaka kot je danes, je najbolj odgovoren general Johnson, ki je na Prekmurje gledal v luči nove Kraljevine, ne pa kot na teritorij, na katerega se širi slovenstvo. Prav to je eden od ključnih razlogov, da je bilo v okviru SHS vključeno tudi »madžarizirano« območje okoli Lendave,⁶ ne pa tudi Monošter s porabsko-prekmursko okolico. Pogled na relief in

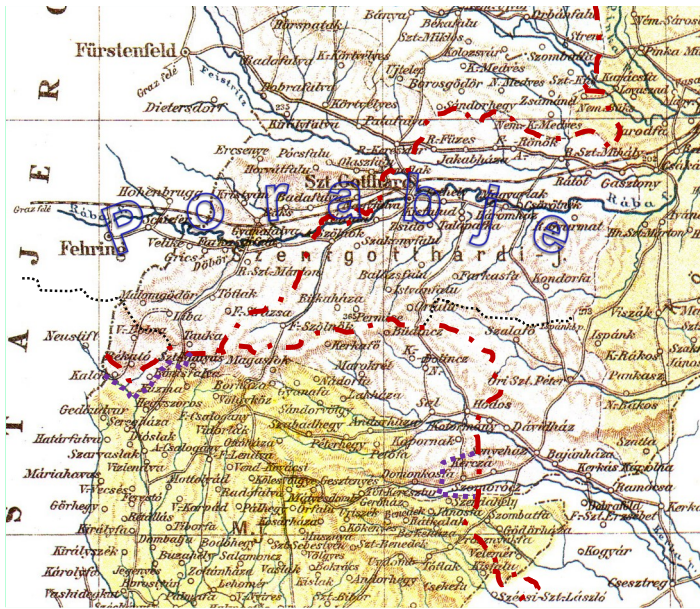
⁵ Več o razmejitvi med Kraljevino SHS in Madžarsko v Prekmurju v Josipovič (2016).

⁶ Zanimivo je, da je Slavič na mirovni konferenci razlagal, da je okolica Lendave »pomadžarjena«, vendar dokaze za to v novejših dokumentih nimamo. V okolici Lendave sta bili na podlagi popisnih podatkov po letu 1777 madžarizirani dve naselji: Kapca in Kot. Ostala naselja so imela v tem obdobju večinsko madžarsko prebivalstvo. Izjema so Lendavske in Dolgovaške gorice, kamor so se naseljevali prekmurški Slovenci predvsem iz Dolinskega in s tem preobrnilo tamkajšnjo etnično strukturo. Lendavsko okolico, oziroma spreminjanje narodnostno-jezikovne podobe lendavskega okoliša je podrobno analiziral Attila Kovács v monografiji *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között* (Kovács, 2004). Poseben položaj so imela tudi naselja bližje Muri (Petišovci, Benica, Pince Marof), kjer je bilo poleg prekmurskih, primorskih in istrskih kolonistov znaten del hrvaško opredeljenih prebivalcev, naselje Pince Marof pa je hrvaško večino zadržalo dlje časa (Kocsis, 2005a).

fizično-geografsko osnovo za potek meje na Dolinskem namreč razkriva niz nedoslednosti in slabih rešitev.

V luči zmagovalne (jugoslovanske) strani zlasti izstopa inkluzivni tip meje pri Kobilju (prim. Josipovič 1998), celotna nekdanja gravitacijska okolica pa z izjemo Motvarjevec ostaja popolnoma odrezana od Kobilja. Vasi Sv. Jurij v Dolu (Szentgyörgyvölgy), Jakopaba (Lendvajakabfa), Velemer (Velemér), Nemesnep (Nemesnép) in Jošavci (Szentistvánlak) so pripadli Madžarski. Izjema pri tem so Jošavci (tudi Jošec), ki so bili po prvotnem predlogu vključeni v Kraljevino SHS in bili tudi zasedeni z njeno vojsko. Podoben problem izključitve sprva h Kraljevini SHS namenjenih naselij (po Johnsonovem predlogu) so tudi Somorovci (tudi Somarovci), ki so jih kasneje priključili k Madžarski, in sicer v okvir naselja Kercaszomor (Krčica – Somorovci) (Josipovič, 2016).

Taka mejna korekcija se je dogodila tudi na kasnejšem skrajnem jugu Gradiščanske, ki je pripadla Avstriji. Vasi Budišina (Boniszfalva/Bonisdorf) in Kalh (Kalch) sta namreč bili kot del Murskosoboškega okraja sprva priključeni Kraljevini SHS in tudi zasedeni s strani njene vojske (Slika 3).

Slika 3. Trianonska razmejitev in razdelitev monostrskega okrožja med Avstrijo, Madžarsko in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in mejne korekcije (rekonstruiral D.J.).

Da še kmalu po koncu I. svetovne vojne ni bilo samoumevno, da bo Prekmurje, oziroma slovansko govoreča območja na levem bregu Mure in Drave, pripadlo novi jugoslovanski državi, je razvidno iz Beograjske konvencije. Namreč 13. novembra 1918 je bila v Beogradu podpisana Konvencija med Antanto in Madžarsko o Dravi kot demarkacijski črti (Goldstein, 2008, 36). To je pomenilo, da sta tako Prekmurje kot Medjimurje sprva bili predvideni v madžarskem državnem okviru, torej, da se na tem območju meja ne spreminja. Še več, s tem bi se uveljavila meja, kakršna je bila predvidena v trialističnem predlogu ureditve Habsburške monarhije, po katerem bi ne le Prekmurje in Medjimurje, pač pa tudi vsa današnja slovenska ozemlja severno od Drave

ostala zunaj okvira jugoslovanske države. Šele vojaška akcija hrvaških odredov pod vodstvom polkovnika Slavka Kvaternika je z zasedbo Medjimurja Antanto in Madžarsko na Versajski konferenci postavila pred izvršeno dejstvo (prav tam). S tem so bili vzpostavljeni pogoji tudi za prehod vojske preko reke Mure in priključitev območja vse do reke Rabe.

Za razliko od Medjimurja, ki je bilo zasedeno in odvzeto Madžarom s pomočjo hrvaških garnizonov iz Varaždina (prim. Goldstein, 2008, 36), je Prekmurje po navedbah različnih zgodovinarjev zasedla vojska Kraljevine Srbije (npr. Hanc, 2009). Vendar se npr. Ivo Goldstein s tem ne strinja. Trdi namreč, da je srbijanska vojska zasedla Baranjo in dele Bačke ter Banata, medtem ko so hrvaški odredi zasedli tako Medjimurje kot Prekmurje (Goldstein, 2008, 41).

5. Sklep

Trianonska pogodba je leta 1920 mejo med novoustanovljeno Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in Madžarsko postavila na netipično, nizko razvodje med Rabo in Veliko Krko ter tako oddelila devet naselij sklenjenega prekmursko govorečega območja ob Rabi od preostanka Prekmurja. Pogodba ni prepričljivo utemeljila izbora takšne razmejitve, ki danes predstavlja mejo med Slovenijo in Madžarsko. Severno od te meje je v času po razmejitvi na strnjenem ozemlju prebivalo kakih 7.000 prebivalcev, ki so v vsakodnevni govorici uporabljali porabsko oz. severnogoričko prekmursko narečje. Poslej se je število govorcev porabskega narečja prekmurščine v Porabju sistematično zmanjševalo, kar potrjuje tudi zadnji madžarski popis prebivalstva iz leta 2011, ki jih je naštel manj kot 1000. Pri tem ostaja število samoopredeljenih kot Slovenci v zadnjem desetletju stabilno in znatno višje od samega števila govorcev. Na zmanjševanje rabe porabske prekmurščine in slovenščine niso vplivali le spremenjeni družbeni odnosi, temveč predvsem izseljevanje, nizka rodnost in depopulacija. K oženju samega teritorija, kjer se še ohranja regionalno porabsko narečje, je dodatno prispevala administrativna reforma, ki je naselja brez prave potrebe združevala.

Literatura

- Bernat, E. in Moll, M. (2011): Vom Übermurgebiet (Prekmurje) in die Neue Welt / Iz Prekmurja v Novi svet. Signal 2011/2012, Pavlova Hiša, Potrna/Laafeld, 186–235.
- Goldstein, I. (2008): Hrvatska 1918–2008. Novi Liber, Zagreb.
- Hanc, M. (2009): Pravna zgodovina Prekmurja po prvi svetovni vojni. Magistrsko delo. Univerza v Mariboru.
- Josipovič, D. (1998): Regionalna analiza občine Kobilje. Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Josipovič, D. (2016): Slovensko-madžarska razmejitev: od upravno-cerkvenih meja do državne meje in »izolata kalvinov«. Inštitut za narodnostna vprašanja (v tisku).
- Kovács, A. (2004): Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között. Lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendava.
- Kovács, A. (2011): A magyarországi szlovének a magyar-jugoszláv kapcsolatok tükrében, 1945-1956. V: Sajtó, E. (ur.). Magyarország és a Balkán a XX. században: tanulmányok. Szeged: JATEpress, 65–67.

- Kocsis, K. (2005a): A Muravidék mai területének etnikai térképe. Magyar tudományos académiá, Budapest.
- Kocsis, K. (2005b): Az Órvidék mai területének etnikai térképe. Magyar tudományos académiá, Budapest.
- Maučec, J. in Novak, V. (1945): Slovensko Porabje. Slovenski knjižni zavod Osvobodilne fronte, Ljubljana.
- Munda Hirnök, K. (2001): Ime Slovencev na Madžarskem nekoč in danes = A magyarországi szlovének neve egykor és ma. Etnologija Slovencev na Madžarskem, 3, 3, 60–76.
- Népszámlálás 1900. A Magyar királyi központi statisztikai hivatal, Budapest.
- Népszámlálás 2011. A népesség vallás, felekezet és fontosabb demográfiai ismérvek szerint, KCH, Budapest.
- Papić, J. (2006): Meje v glavah in državah – Vprašanja o porabskih Slovincih. Diplomsko delo. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Univerza v Ljubljani.
- Popis prebivalstva 1991. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- Selwyn, T. (2012): Shifting borders and dangerous liminalities. V Andrews, Hazel in Roberts, L. (ur.): Liminal Landscapes – Travel, Experience and Spaces In-between (Con-temporary Geographies of Leisure, Tourism and Mobility), Routledge, London. 169–184.